

Małgorzata Łukianow

Polska Akademia Nauk

Marcin Maciejewski

Uniwersytet Zielonogórski

ODPIS MEMORIAŁU ZŁOŻONEGO PREMIEROWI RZĄDU RP ORAZ MINISTROM PRZEZ POWIATOWY KOMITET OSIEDLEŃCZY W KWIDZYNIE 1 PAŹDZIERNIKA 1945 ROKU*

Druga wojna światowa dla wielu ludzi spowodowała rozpad więzi oraz dotychczasowych porządków społecznych: masowa eksterminacja ludności, przekształcenie istniejących stosunków własnościowych na mocy dekretu o reformie rolnej, zmiana granic, wojenne zniszczenia oraz konstituowanie się nowej władzy. Świat po 1945 roku był radykalnie inny niż ten przed wybuchem II wojny światowej. Tym samym, okres od czasu jej zakończenia miał być budową nowego społeczeństwa oraz okresem „odbudowy”. Było tak, po pierwsze, ze względu na ideologię, którą niosła wraz z sobą nowa władza. Po drugie, zdziesiątkowanie ludności oraz procesy migracyjne (dobrowolne oraz przymusowe) powodowały konieczność odbudowania domów oraz instytucji. Dla tych, którzy przyjechali na Ziemię Zachodnie i Północne (nazywane wówczas Odzyskanymi), był to także czas osuwania się z nowym krajobrazem kulturowym oraz „wrastania” w nową społeczność. Zasiedlenie terytoriów, które zostały przyłączone do Polski na skutek postanowień i konferencji kończących II wojnę światową, było skomplikowanym procesem organizacyjnym, którego ciemne strony przedstawia prezentowany w tekście dokument.

Proces zasiedlania wyżej wspomnianych ziem rozpoczął się jeszcze zanim zapadły ostateczne międzynarodowe rozwiązania dotyczące pokonanych Niemiec i ich terytorium. Polscy osadnicy na Ziemiach Zachodnich i Północnych, początkowo osiedlający się tam spontanicznie, mieli być argumentem przemawiającym za włączeniem tego obszaru do odradzającego się państwa polskiego. Znaczny obszar Prus Wschodnich,

* Tekst został przygotowany w ramach projektu badawczego „Kształtowanie pamięci zbiorowej w społecznościach postmigracyjnych” (DEC-2016/23/N/HS3/03183) finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

także opisywane miasto Kwidzyn, nie doświadczył dotkliwych zniszczeń pomiędzy 1939 a 1945 rokiem. Dla wielu przedwojennych mieszkańców wojna rozpoczęła się w 1945 roku, wraz z zimową ofensywą Armii Czerwonej. Konsekwencje wkroczenia armii radzieckiej oraz szabru (który jest charakterystycznym zjawiskiem dla terenów objętych wojną i zniszczeniem) dla wielu miast były opłakane. Zniszczona lub wywieziona infrastruktura przemysłowa, dewastacja, ogołocone mieszkania. W późniejszym czasie, gdy do opuszczonych miast zaczęli napływać nowi osadnicy, sytuacja mieszkaniowa była jednym z najbardziej palących problemów. Nie inaczej było w Kwidzynie.

Organizację i działalność instytucji osadniczych regulował dekret PKWN z 7 października 1944 roku ze zmianami wprowadzonymi dekretem z 7 maja 1945 roku¹. W związku z coraz szerszym napływem ludności oraz ogólnie organizowaną akcją przesiedleńczą konieczne było uregulowanie instytucjonalne wielkiej zmiany społecznej, jaka następowała po 1945 roku na terenach Ziemi Zachodnich i Północnych.

Powiatowy Komitet Osiedleńczy w Kwidzynie swoje funkcjonowanie rozpoczął latem 1945 roku. Świadczą o tym pierwsze zachowane sprawozdania z sytuacji dotyczącej ludności oraz osadnictwa na terenie miasta i powiatu². Położenie napływających do miasta osadników przedstawiało się fatalnie. Zarząd Miejski w Kwidzynie zaznaczał w sprawozdaniu za miesiąc lipiec składanym do Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku, iż następuje coraz silniej zjawisko powrotu na ziemię tzw. Starej Polski (w granicach sprzed 1939 r.)³. Podobnie Powiatowy Komitet Osiedleńczy w Kwidzynie⁴, który charakteryzując stan osadnictwa do 3 sierpnia 1945 roku, zaznaczał, iż występują trudności w rozmieszczeniu osadników wiejskich ze względów technicznych, a nawet sugerował, że przyływ osadników należałoby na jakiś czas wstrzymać⁵. Podstawowym problemem był brak wody, elektryczności, środków lokomocji, także fatalny stan aprowizacji, dochodziło też do licznych rabunków popełnianych głównie przez żołnierzy radzieckich stacjonujących na terenie powiatu.

W kolejnych miesiącach sytuacja ulegała pogorszeniu, efektem czego stał się memoriał wystosowany do władz w Warszawie (Premiera Rządu, Ministra Komunikacji, Ministra Przemysłu, Ministra Apropowizacji i Handlu, Ministra Administracji Publicznej,

¹ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 7.10.1944 r. o utworzeniu Państwowego Urzędu Repatriacyjnego (Dz.U. Nr 7, poz. 32) oraz Dekret z 7.05.1945 r. o częściowej zmianie dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 7 X 1944 r. o utworzeniu Państwowego Urzędu Repatriacyjnego (Dz.U. Nr 18, poz. 101).

² Por. Archiwum Państwowe w Gdańsku (APG) Urząd Wojewódzki Gdański 10/1164, sygn. 83, *Sprawozdania sytuacyjne Starostwa Powiatowego i Pełnomocnika Obwodu w Kwidzynie*, s. 3 i in. *Ibidem*, sygn. 1423, *Sprawozdania sytuacyjne z przebiegu akcji osiedleńczej na terenie powiatu Kwidzyn*, s. 2 i in.

³ APG, Urząd Wojewódzki Gdański 10/1164, sygn. 83, *Sprawozdania sytuacyjne Starostwa Powiatowego i Pełnomocnika Obwodu w Kwidzynie*, s. 9.

⁴ Kwidzyn, obecnie stolica powiatu kwidzyńskiego, znajduje się w województwie pomorskim. Przed II wojną światową był na terytorium Prus Wschodnich.

⁵ *Ibidem*, s. 12.

Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych). Stanowi on interesujące źródło dotyczące nie tylko spraw osadnictwa w Kwidzynie, ale i początków najnowszej, polskiej historii tego miasta. Można go rozpatrywać także w szerszym kontekście Ziemi Zachodnich i Północnych, memoriał prezentuje bowiem troskę i wiarę lokalnych władz w ideę akcji zagospodarowania i spolonizowania tych ziem. Pod memoriałem Powiatowego Komitetu Osiedleńczego w Kwidzynie swoje podpisy złożyli: Pełnomocnik Obwodowy; burmistrz miasta Kwidzyna, a także przewodniczący i kierownicy takich jednostek i instytucji, jak: Tymczasowego Zarządu Państwowego, Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, Powiatowej Komendy Milicji Obywatelskiej, Związku Walki Młodych, Państwowego Urzędu Repatriacyjnego, Biura Rolnego, Pełnomocnika Akcji Siewnej, Polskiego Czerwonego Krzyża, Powiatowego Urzędu Ziemskiego, Powiatowego Wydziału Urzędu Informacji i Propagandy, a nawet opatrzyli go własnym podpisem dyrektor Gimnazjum i Liceum w Kwidzynie, zawiadowca stacji kolejowej i naczelnik poczty. Nie mogło również zabraknąć jako sygnatariuszy powiatowych sekretarzy Polskiej Partii Robotniczej, Polskiej Partii Socjalistycznej oraz Stronnictwa Ludowego.

Przygotowany do druku materiał pochodzi z zasobu Archiwum Państwowego w Gdańsku, gdzie jest przechowywany pod sygnaturą 1423 w zespole nr 10/1164. Przytaczany poniżej odpis memoriału stanowi maszynopis o wymiarach 210 × 297 mm zawarty na stronach 51-55 poszytu o nazwie „Sprawozdania osiedleńcze z przebiegu akcji osiedleńczej na terenie powiatu: Kwidzyn”. Memoriał został oddany z zachowaniem formy oryginalnego układu, bez korekty gramatycznej. Pierwotnie tekst nie zawierał znaków diakrytycznych, jednak autorzy postanowili zastosować je w tekście z uwagi na wygodę w czytaniu.

Źródło

O D P I S

Kwidzyn, dnia 1.10.1945 r.

D o r ę c z o n o:

Ob.	Premierowi	Rządu R.P.
”	Ministrowi	Komunikacji
”	”	Przemysłu
”	”	Apropowizacji i Handlu
”	”	Administracji Publicznej
”	”	Rolnictwa i Reform Rolnych

Powiatowy Komitet Osiedleńczy w Kwidzynie do którego wchodzi Przedstawiciele Urzędów Państwowych, Samorządowych i Partii, na którego czele stoi Obwodowy Pełnomocnik Rządu – na ostatnim posiedzeniu w dniu 26.9.1945 rozpatrując sprawę osadnictwa na tut. Terenie doszedł do wniosku, że sytuacja osadnictwa jest poważna ze wzgl. na to, że ludzie przybyli nie znajdują

najprymitywniejszych warunków egzystencji wobec nadchodzącej zimy, zaczynają opuszczać teren powiatu – udając się ziemie Polski z przed 1939 r. Władze miejscowe raportują o tym położeniu Władzom Wojewódzkim bez należytego skutku, będąc współodpowiedzialnymi za obsadzenie tych ziem elementem polskim, które to zadanie jest też naczelnym hasłem Rządu Rzeczpospolitej, wybrało z pośród siebie delegacje w osobach: Przedstawiciel Partii P.P.R. Ob. Gorecki, Przedstawiciel PURu – inż. Górskiego, Przedstawiciela Stronnictwa Ludowego Głowackiego i Przedst. Samorządu Ob. Krupe, ażeby u Ob. Premiera i Rządu podpisany przez wszystkie Urzędy Państwowe i Samorządowe złożyć w sprawie powiatu specjalny memoriał.

MEMORIAŁ

Nie możemy przeoczyć faktu, że dla utrwalenia stanu posiadania nad morzem – musimy mieć silne zaplecze. Takim zapleczem dla polskiego morza jest Kwidzyn. Jeden z niewielu powiatów Prus Wschodnich nie deficytowych dzięki żywej ziemi, rozwiniętemu przemysłowi spożywczemu i drzewnemu, i położeniu – leży nad Wisłą około 3 km do Gdańska około 100 km, do Elbląga około 67 km. Miasto liczące przed wojną około 28 000 ludności, powiat około 3 000 gospodarstw do 100 ha i 40 gospodarstw powyżej. Bastion wypadowy krzyżacki na ziemi polskiej, wspaniała katedra i zamek z 16 wieku. Dzisiaj, po przewróceniu historycznej karty, gdzie ma być bastionem Polski na Prusy Wschodnie, jak się przedstawia?

Spalone centrum miasta około 30%, pozostałe zakłady przemysłowe i zakłady użyteczności publicznej częściowo uszkodzone, nadają się do osiedlenia około 18 000 ludzi. Jakim jest stan faktyczny zaludnienia obecnie około 5 500 ludzi vegetujących z braku pracy, lub są tacy, którzy miasto opuszczają. Miasto do niedawna centrum szpitalnictwa sowieckiego, około 30 szpitali i 40 000 chorych. Dzisiaj zostało zaledwie 10% i nikt nie zaludnia miasta – i dlaczego?

Brak elementarnych warunków egzystencji szczególnie w warunkach zimowych: wody, światła i gazu oraz aprowizacji. Miasto ogołocone z urządzeń domowych i zaśmiecone przez opuszczone szpitale sowieckie, szczególnie ze względów sanitarnych potrzebuje wodę i światło. Niezrozumiałe jest przeto dla wielu obywateli, iż pomimo dobrego prawie stanu zakładów użyteczności publicznej – jak elektrowni, gazowni, wodociągów, dla których przedkładamy oddzielnie sprawozdanie o stanie ogólnym nie mogą służyć dalej dla dobra publicznego z głównej zdaje się przyczyny braku węgla i kredytów na naprawę, pomimo że wydobywanie węgla jest dwa razy większe z kopalni polskich jak zużytkowanie wewnętrzne. Zarząd Miejski nie jest w stanie zaradzić złemu z braku dochodów normalnych z różnych źródeł które na razie nie są aktualne, a ostatnio nawet z braku subsydiów Państwowych – zarządzono redukcję personelu. Bez węgla, wody, światła i aprowizacji, Kwidzyn stanie się martwym miastem. W wypadku zaś uruchomienia warsztatów pracy, życie gospodarcze ożywi się, zatrudniając w przybliżeniu dzisiaj około 1 000 ludzi w 38 zakładach przemysłowych. Poza tym prąd elektryczny ożywi powiat, gdzie osadnik zastał 4 ściany, bez inwentarza żywego i martwego a z zasiewów zebrał około 10%, reszta jako trofea pozostały przy Rosjanach.

Z powodu małych zbiorów i z braku inwentarza żywego, akcja siewna przedstawia się w opłakanym stanie. Z ogólnej powierzchni 32 000 ha prócz folwarków, osadnicy są w stanie zasiać na zimę około 3,5 tys. ha, odliczając w to pomoc stacji traktorów, która to pomoc powinna też być kredytowana, bo opłaty za orkę w sumie 400-zł. za ha – osadnik nie jest w stanie opłacić. O tak małej powierzchni zasianej na zimę, powinniśmy pamiętać

i przyszykować wszystko, ażeby ziemia na wiosnę nie leżała odłogiem, Małe zbiory tegoroczne nie wystarczą nawet w 25% na zasiew i wyżywienie ludności powiatu. Na 2200 gospodarstw, około 10 000 ludzi, nie licząc ludności miasta – obecnie 5 500 a przy sprzyjających warunkach ludności tej przybyłoby więcej.

Sprawa aprowizacji około 15 000 ludzi miasta i powiatu – jest poważna i wymaga pomocy z zewnątrz. Dotychczas tej pomocy z nikąd nie otrzymaliśmy – tak samo jak i z UNRRA a właśnie ta pomoc tutaj jest najkonieczniejsza. Ze sprawą aprowizacji łączy się sprawa dowozu, z powiatów zasobniejszych – jak Grudziąc, niestety tor jest rozebrany na terenie powiatu Kwidzyn. Dalej przebiega do Grudziąca normalnie, Prosimy o jak najszybsze połączenie kolejowe nas z Grudziącem, oraz zwrócenie uwagi na prowizoryczny drewniany most kolejowy na Wiśle, który łączy całe Prusy Wschodnie przez Wisłę z Pomorzem i portami Bałtyku, i leży na trasie łączącej serce Polski Warszawę z morzem. Ponieważ Zarząd Miasta nie dysponuje ani jednym samochodem a mała ilość sił. Pociągowych nie pozwala nawet na przeprowadzenie oczyszczenia miasta wywiezieniem śmieci pozostałych po szpitalach, prosimy o przydział kilku samochodów do dyspozycji Zarządu Miasta. Posiadanie tego środka lokomocji usprawni również przeprowadzenie akcji osiedleńczej, oraz poprawi byt pod względem aprowizacji. Poza znaczeniem powiatu naszego, jako zaplecza dla morza i odskoczni dla naszej ekspansji na Prusy, które podobno w północno-zachodniej części jeszcze są prawie nie zaludnione – jest jeszcze i ten fakt, że na naszą prężność w kierunku zagospodarowania tych ziem patrzy świat cały i na tym odcinku nie można się cofać, z raz obranej drogi i kroczyć po wytkniętej drodze dla dobra Państwa i przyszłych pokoleń.

Podpisali: Pełnomocnik Obwodowy R.P., B. Szejnike

Burmistrz miasta Kwidzyna	w.z.
Powiatowy Sekretarz	P.P.R.
”	”
”	P.P.S.
”	Zarząd Stron. Ludow.
”	”
”	Z.W.M.
”	”
”	P.U.R.
”	”
	Biura Rolnego

Inspektor P.U.R.

Tymczasowy Zarząd Państwowy

Pełnomocnik Akcji Siewnej

Dyrektor Gimnazjum i Liceum

Zawiadowca Stacji Kolejowej

Urząd Bezpieczeństwa Publicznego

Powiatowa Komenda Milicji Obywatelskiej

Naczelnik Poczty

Polski Czerwony Krzyż

Powiatowy Urząd Ziemski

Kierownik Informacji i Propagandy

Za zgodność odpisu:
Referent Osiedleńczy.

Małgorzata Łukianow
Marcin Maciejewski

ODPIS MEMORIAŁU ZŁOŻONEGO PREMIEROWI RZĄDU RP
ORAZ MINISTROM PRZEZ POWIATOWY KOMITET OSIEDLEŃCZY
W KWIDZYNIE Z 1 PAŹDZIERNIKA 1945 ROKU

Streszczenie. Memoriał złożony na ręce władz w Warszawie stanowi interesujące źródło dotyczące nie tylko spraw osadnictwa w Kwidzynie, ale i początków najnowszej, polskiej historii tego miasta. Można go rozpatrywać także w szerszym kontekście Ziemi Zachodnich i Północnych, memoriał prezentuje bowiem stosunek władz lokalnych oraz sposób myślenia o idei akcji zagospodarowania i spolonizowania tych ziem.

Słowa kluczze: Kwidzyn, osadnictwo, powiatowy komitet osiedleńczy, Ziemie Zachodnie i Północne Polski

A COPY OF KWIDZYN LOCAL SETTLEMENT COMMITTEE'S MEMORIAL
ADDRESSED TO POLISH PRIME MINISTER AND MINISTERS
FROM OCTOBER 1, 1945

Summary: Presented memorial addressed to government in Warsaw is an interesting source, depicting not only issues related to the process of settlement in Kwidzyn, but also recent history of this city since it's annexation to Poland. It can be also considered a part of the wider context, of Polish Western and Northern Territories. The memorial illustrates the attitude of local government and the mindset of it's members towards the idea of development and polonization of aforementioned territories.

Key words: Kwidzyn, post-war settlement, Polish Western and Northern Territories, Polish Recovered Territories, local settlement committee